

УДК 331.212:339.7:368.914

JEL Classification G 32, L 10, M 40, M 49.

DOI: 10.31471/2409-0948-2018-2(18)-34-42

Лояк Лілія Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
Вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна
e-mail: lojak@ukr.net

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Анотація. Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади формування системи пенсійного забезпечення в Україні в контексті євро інтеграційних перетворень.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності системи пенсійного забезпечення населення України в контексті євроінтеграційних перетворень, вивчення досвіду європейських країн щодо реформування пенсійної системи та можливості його застосування.

Методи дослідження. У дослідженні використано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі логічного узагальнення, системний, метод порівнянь, графічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті розглянуто актуальні підходи до визначення поняття «пенсійне забезпечення», обґрунтовано його сутність, визначено методи соціального захисту та особливості побудови національної системи пенсійного забезпечення в європейських країнах. Досліджено проблеми і перспективи розвитку сучасної пенсійної системи України як важливої складової соціального забезпечення населення. Акцентовано увагу на проблемах загрози зменшення сплати пенсійних внесків, питанні підвищення пенсійного віку та розвитку недержавних пенсійних фондів.

Галузь застосування результатів. В галузі економічних наук та в практичній діяльності структурних підрозділів Пенсійного фонду України.

Висновки. Основні підсумки дослідження та його теоретико-методологічні результати можна звести до наступного формулювання: пенсійна система в кожній країні – це важлива складова соціального захисту населення і від ефективності цієї системи залежить добробут населення та рівень стабільності у суспільстві; пенсійна система України не відповідає вимогам сьогодення, що зумовлено складними проблемами, які спричинені певною мірою недоліками діючої системи пенсійного забезпечення, недосконалістю механізму її фінансування. Подальше вивчення досвіду європейських країн і вдалих конструктивних рішень буде корисним для їх застосування в процесі побудови і реформування власної пенсійної системи, що дозволить уникнути негативних тенденцій, обумовлених соціально-економічними реаліями сучасного суспільства.

Ключові слова: пенсійне забезпечення; пенсійна система; пенсійний вік; солідарна система, накопичувальна система, недержавні пенсійні фонди, система недержавного пенсійного забезпечення.

Loyak Liliya Mykolaiivna
Philosophy Doctor in Economics, associate professor
associate professor of the hotel-restaurant and resort affairs department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenka Str., 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
e-mail: lojak@ukr.net

RETIREMENT BENEFIT SCHEME IN UKRAINE: CURRENT REALITIES AND EUROPEAN EXPERIENCE

Abstract. The subject of the study is theoretical and methodological principles of the retirement benefit scheme formation in Ukraine in the context of eurointegration transformations.

The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation of the essence of Ukraine retirement benefit scheme in the context of European integration transformation, studying the European countries experience in reforming the retirement benefit scheme and the possibilities of its application.

Research methods. The study uses a set of scientific methods and approaches, including logical generalization, systemic, method of comparisons, graphical, which allowed to ensure the conceptual unity of research.

Results of work. The article deals with the actual approaches to the «retirement benefit scheme» concept definition, substantiates its essence, defines the methods of social protection and features of the construction of the national pension system in European countries. The problems and perspectives of development of the modern pension system of Ukraine as an important component of the population social security are researched. The attention is focused on the problems of reducing the payment of pension contributions, raising the retirement age and developing non-state pension funds.

The field of results application. In the field of economics and in the practical activities of the structural units of the Pension Fund of Ukraine.

Conclusions. The main results of the study and its theoretical and methodological results can be reduced to the following wording: the retirement benefit scheme in each country is an important component of social protection of the population, and the effectiveness of this system depends on the welfare of the population and the level of stability in society; the pension system of Ukraine does not meet the requirements of the present due to complicated problems, which are caused to some extent by the shortcomings of the existing retirement benefit scheme, the imperfection of the mechanism of its financing. Further study of the European countries experience and successful constructive solutions will be useful for their application in the process of building and reforming our own pension system, which will avoid negative tendencies, caused by socio-economic realities of modern society.

Key words: retirement benefit scheme; pension system; retirement age; solidarity system, accumulative system, non-state pension funds, system of non-state pension provision.

Постановка наукової проблеми. Питання реформування національної пенсійної системи є важливою запорукою економічної стабільності в державі. Важливість пенсійного забезпечення полягає в соціальній, економічній і моральній відповідальності держави перед громадянами, які закінчили трудову діяльність у зв'язку зі своїм віком. Від того, наскільки ефективною і правильно організованою є пенсійна система в державі, залежить економічне благополуччя населення та стан економіки в цілому. Адже, заданими Державної служби статистики України, третина населення України – пенсіонери.

Створення в Україні ефективної системи пенсійного забезпечення, здатної впливати на рівень добробуту мільйонів найбільш незахищених людей, зумовлене багатьма чинниками. Серед них – запровадження позитивного досвіду європейських країн, де багаторівнева пенсійна система вже працює і дає позитивні результати. Врахування здобутків зазначених країн є важливим, адже власний досвід України у правовому регулюванні пенсійної сфери є поки що обмеженим. Недостатність уваги до міжнародного досвіду, суперечливість представлених міркувань і полярність запропонованих заходів зумовлюють актуальність досліджень, спрямованих на систематизацію й узагальнення відповідних напрацювань і складання рекомендацій щодо вдосконалення механізму правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні [1, с.772].

Аналіз досліджень проблеми. Проблеми реформування системи пенсійного забезпечення, визначення основних напрямів його здійснення знаходять своє відображення в працях вітчизняних вчених економістів, а саме: Л. Ткаченко, О. Вишневської, О. Данилюк, І. Губрієнко, Л. Єлісеєвої, Т. Калити, О. Минюк, З. Смутчак, О. Женчак та інших.

Виділення невирішених питань. В наукових дослідженнях піднімається багато різних актуальних питань та напрямів щодо пенсійного забезпечення населення в різних країнах світу. Однак попри значний науковий доробок та широкий спектр питань, які вже були висвітлені, питання реформування системи пенсійного забезпечення залишаються далекими від вирішення, що робить актуальним потребу подальших досліджень цієї сфери.

Мета статті полягає у полягає у з'ясуванні стану пенсійного забезпечення населення України в контексті євроінтеграційних перетворень, дослідженні досвіду європейських країн щодо реформування пенсійної системи та можливості його застосування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Важливою складовою соціального захисту населення є пенсійне забезпечення, що виступає як базова і важлива гарантія стабільного розвитку суспільства, оскільки охоплює одночасно інтереси як працездатного, так і непрацездатного населення. Саме пенсійне забезпечення розглядається як особливий складовий елемент соціальної функції держави і водночас як сукупність методів задоволення матеріальних потреб тих верств населення, які, відповідно до чинного законодавства, мають право на отримання пенсії. Пенсійне забезпечення є однією з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян, оскільки для непрацездатних пенсіонерів пенсія фактично стає основним джерелом їх існування [2, с.66].

Доречним є вивчення сучасних тенденцій та проблем системи пенсійного забезпечення в Україні. Відповідно до статті 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів табл. 1:

– перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених законом;

– другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом;

– третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні – систему накопичувального пенсійного забезпечення рис. 1.

Перший рівень, так звана солідарна система, історично передбачає, що молодше покоління утримує старше. На сьогодні в більшості розвинених країнах на одного пенсіонера приходиться чотири – п'ять особи працездатного населення. Та демографічні прогнози показують що до 2025 року на одного пенсіонера в Європі буде 2,5, а в США – 3,5 особи працездатного населення. Нині в Україні на одного працюючого – шість непрацюючих. Це пенсіонери, трудові емігранти та неофіційні працівники. Категорія

трудових емігрантів та неофіційних працівників має деякі особливості: при отриманні ними заробітної плати, їх роботодавці пенсійні внески до Пенсійного фонду не сплачують.

Аналізуючи проблеми, що характерні для України, держава, в особі уповноважених органів, намагається урегулювати питання пенсійного забезпечення. Реформування системи пенсійного забезпечення України було розпочато з прийняттям Законів України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне страхування» [4], [5].

Таблиця 1 – Характеристика трирівневої системи пенсійного забезпечення України*

Рівень	Вид	Джерело коштів	Функції
Перший рівень (солідарний)	Державна система пенсійного забезпечення (універсальні, соціальні пенсії, що виплачуються нинішнім пенсіонерам)	Обов’язкові відрахування роботодавців та застрахованих осіб	Переважно відтворювальна (соціальна) функція
Другий рівень (накопичувальний)	Державна система пенсійного забезпечення на основі накопичувальних вкладів на персональних рахунках	Частина від обов’язкових відрахувань роботодавців та застрахованих осіб (до 7%)	Переважно стимулююча (економічна) функція
Третій рівень (накопичувальний)	Накопичувальні вклади в недержавних пенсійних фондах на добровільних засадах	Добровільні додаткові відрахування роботодавців та (або) працівників до недержавних пенсійних фондів	Поєднання відтворювальної (через вплив на економіку) та стимулюючої функцій

*подано за джерелом [3].

Відповідно до них, результатом реформи пенсійної системи повинно стати формування трирівневої системи пенсійного забезпечення, заснованої саме на засадах соціального страхування, з поступовим переходом від солідарної до накопичувально-солідарної системи. Остаточні зміни, щодо пенсійного забезпечення громадян, було внесено із прийняттям низки законодавчих актів, що набрали чинності з 1 січня 2016 року. Це, зокрема: Закони України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» [6], «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» [7], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку із прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» [8]. Зазначеними нормативними документами було впроваджено зміни в пенсійне забезпечення, зокрема щодо порядку призначення пенсій за вислугу років, працюючим пенсіонерам, визначення мінімального і максимального розміру пенсії, індексації пенсії, податку та військового збору з пенсії. На даний момент в Україні діє солідарна система пенсійного забезпечення. Працюючі українці сплачують Єдиний соціальний внесок, ці кошти поповнюють бюджет Пенсійного фонду [9, с. 104-105].

Відповідність природі соціальної ринкової економіки, що визначається набором соціально-економічних інститутів, які функціонують задля реалізації цілей системи та забезпечення соціальної справедливості, захищеності, високого рівня і якості життя, обумовлює основні принципи, на яких повинно здійснюватися пенсійне забезпечення в країні.

По-перше, пенсійне забезпечення повинно ґрунтуватися на принципах колективної відповідальності і солідарності за індивідуальний ризик, організаційного самоврядування,

а також на зосереджені механізмів виявлення та обліку різних видів соціального ризику, встановлення величини і пропорцій страхових внесків, акумуляція грошових коштів, що дозволятимуть забезпечити узгодження інтересів усіх суб'єктів трудових відносин (працівників, роботодавців, держави) [3, с.92].

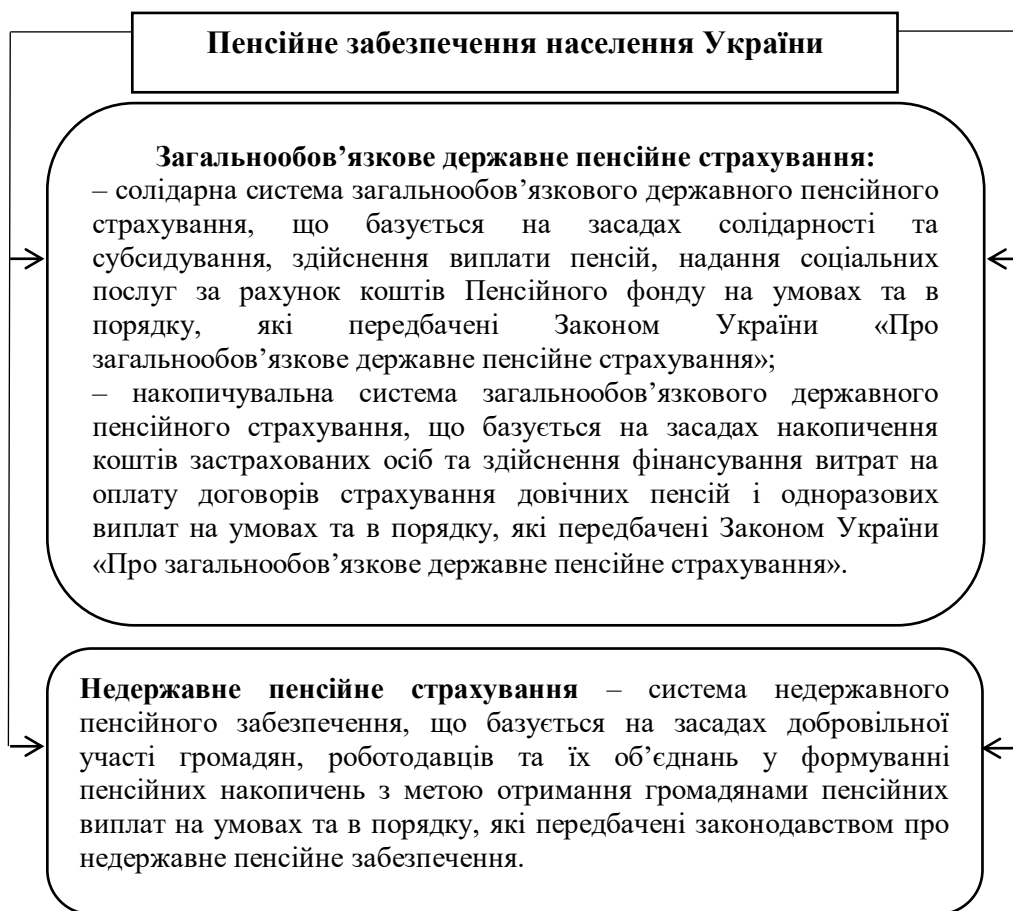

Рис. 1. Структура пенсійного забезпечення населення*

*подано за джерелом [2].

По-друге, пенсійне забезпечення, як складова інституту соціального страхування, повинне вирішувати ряд важливих завдань, що відповідають напрямам соціально орієнтованої ринкової економіки:

- компенсувати втрачений громадянами дохід у разі настання страхової події, захищаючи від бідності;
- посилювати мотиваційні установки працівників на самозабезпечення;
- чітко визначити межі відповідальності (фінансової навантаження) роботодавців і держави за соціальне благополуччя працівників;
- підтримувати і розвивати «людський капітал», стабілізуючи соціальне становище суспільства;
- формувати і підтримувати довіру до державних і приватних інститутів;
- впливати на формування і стійкий розвиток фінансового ринку, виступаючи джерелом довгострокових інвестицій.

По-третє, пенсійне забезпечення, що використовує механізми інституту соціального страхування, дозволяє зберігати та підтримувати основні характеристики ефективної заробітної плати, такі як справедливість щодо цін зовнішнього і внутрішнього ринків праці, цін ринку споживчих товарів і послуг, а також щодо індивідуальних заслуг перед суспільством, що раніше відображалось через розмір заробітної плати, переносячи і

поширюючи їх на систему пенсійного забезпечення. Пенсійна система, організована на принципах соціального страхування, демонструє сутність пенсії як частини заробітної плати, «зарезервованої» для майбутнього споживання і забезпечення процесів суспільного відтворення.

На даний час пенсійні системи в більшості європейських країн базуються на трирівневих моделях, які включають солідарно-розподільну із забезпеченням базового рівня пенсії та накопичувальну (обов'язкову і добровільну) схеми, що поєднуються в різних варіантах. У своїх дослідженнях науковець, Вишневецька О. А. [10], зазначає, що вибір щодо накопичувальних схем у країнах ЄС досить широкий. Якщо при обов'язковому накопичувальному компоненті інвестування пенсійних коштів здійснюється, як правило, в державні цінні папери, досить надійні, але з невисоким рівнем дохідності, то при добровільному накопиченні варіантів значно більше: пайові інвестиційні фонди, цінні папери, банківські вклади, гра на біржі, придбання нерухомості і дорогоцінних металів тощо.

Більшість вітчизняних науковців вважають, що в Україні існують цілком об'єктивні причини розвивати саме третій рівень пенсійного забезпечення. Погоджуємося з думкою Женчак О. В. [11], про те, що схожа тенденція стосовно демографічної ситуації прогнозується і в інших країнах Європи. Однак, є одна істотна відмінність: у них вже сформувався ринок недержавного пенсійного забезпечення, а в Україні тільки почалася стадія його формування, і відбувається воно вкрай повільно. На Заході ринок недержавного пенсійного забезпечення активно розвивається і в офіційній документації ЄС до 2020 р. встановлено завдання перейти на нові конструкції пенсійних схем: частка пенсійних виплат солідарної системи повинна знизитися з 84% до 64%. В Україні етап формування такої системи тільки розпочався [11, с. 283].

Аналіз теперішньої ситуації в країні, дає підстави зробити висновок про те, що Україна за період з початку впровадження пенсійної реформи не продемонструвала великого прогресу на шляху розвитку недержавних пенсійних фондів та розбудови накопичувальної пенсійної системи. Однак, аналіз досвіду європейських країн, дає можливість побачити, що і в розвинених країнах є свої плюси та мінуси щодо пенсійної системи.

Різновидом змішаної системи є солідарно-накопичувальна модель, яка характерна європейським країнам, зокрема Польщі, Росії, Швейцарії, Ірландії, частково Італії та Іспанії. Саме ця модель взята за базу нашою державою для створення власної трирівневої пенсійної системи: державна пенсія (накопичувальна), обов'язкове страхування і накопичувальна (корпоративна або особиста). В інших європейських країнах (Великобританія, Швеція) перебудова пенсійної системи відбувалася упорядкуванням розподільних систем і обережного введення накопичувальних елементів. Так, у Великобританії склалася дворівнева пенсійна система: перший рівень – це обов'язкова державна схема, базова пенсія, яка фінансується за рахунок загальних податків і забезпечує пенсіонерам мінімальний дохід. Другий рівень – це трудові пенсії, які залежать від заробітку працівника (введена в дію з 2002 року). Відможе вибирати між участю у державній пенсійній схемі другого рівня або в приватних пенсійних фондах. Участь працівників у приватних системах стимулюється істотними податковими пільгами іу зв'язку з тим, що сьогодні приблизно половина усіх працюючих беруть участь у приватних пенсійних схемах, зобов'язання держави у сфері державного соціального забезпечення скоротилися більш як на 30%. Сьогодні населення Великобританії охоплено майже на 100% базовими державними пенсіями, майже на 50% – системою професійних пенсій і близько 25% – схемою персональних пенсій. Якщо проводити паралелі із українськими недержавними пенсійними фондами, то професійні пенсії Великобританії подібні до вітчизняних корпоративних недержавних пенсійних фондів, а персональні – відкритих. В першому випадку – учасник фонду прив'язаний до свого працедавця, який

здійснює відрахування до пенсійного фонду, а в другому – учасник за власні кошти може сам вибрати фонд, який йому більше до вподоби [11, с.284].

Варто зазначити, що для всіх країн європейського Союзу одним із найболючіших питань пенсійної реформи є питання пенсійного віку, оскільки воно зачіпає інтереси відразу кількох поколінь теперішніх і майбутніх пенсіонерів. Як зазначають фахівці [10 – 11], загальна тенденція до підвищення пенсійного віку складається під впливом низки демографічних, економічних і соціальних чинників:

- збільшення тривалості життя і його активного періоду;
- обмеженість трудових ресурсів;
- можливість використовувати професійний та інтелектуальний потенціал працівників старшого віку;
- необхідність розширення бази платників внесків для збільшення пенсійного бюджету;
- запобігання загрози поширення бідності серед осіб пенсійного віку;
- згладжування розриву в рівні життя працюючих і пенсіонерів [10, с.46].

На даний час кожна країна встановлює пенсійний вік у залежності від своєї власної демографічної ситуації та економічних можливостей і пріоритетів. Однак у керівних органах ЄС все частіше піднімається питання про «гармонізацію» національних законодавств і встановлення єдиної планки пенсійного віку, причому, згідно з рекомендацією Єврокомісії, до 2060 р. його слід підняти до 70 років [10, с.47].

Для України, як і для більшості країн Європи, проблема старіння населення і, відповідно, підвищення демографічного навантаження є однією з найбільших проблем. Процес старіння української нації характеризується стрімким зростанням кількості людей, яким виповнилося більше 60 років.

Варто зазначити, що реформування систем пенсійного забезпечення в окремих країнах Європи здійснювалося за таким напрямками:

- підвищення віку виходу на пенсію (чоловіки – 65 років, жінки – 60 років);
- збільшення терміну страхового стажу та періоду відрахувань до пенсійних фондів країни;
- зміна порядку індексації пенсійних виплат;
- стимулювання розвитку додаткових професійних накопичувальних пенсійних програм і схем індивідуального пенсійного страхування;
- збільшення розмірів страхових внесків та модернізація бази їх обчислення.

Таким чином, при наявності деяких відмінностей в пенсійних системах європейських країн, в цілому слід зазначити, що реформування пенсійних систем не має кардинального характеру, а спрямоване на коригування існуючих негативних тенденцій.

Висновки і пропозиції. Аналіз пенсійних систем, що використовується за кордоном, показав, що усі вони мають певні недоліки. Для нашої країни подальше вивчення досвіду європейських країн і вдалих конструктивних рішень буде корисним для їх застосування в процесі побудови і реформування власної пенсійної системи, що дозволить уникнути негативних тенденцій, обумовлених соціально-економічними реаліями сучасного суспільства. В сучасних умовах трансформації економіки України в найкращий спосіб змогла б досягти успіху пенсійного забезпечення змішана трирівнева система, яка охоплює традиційну солідарну систему, обов'язкову накопичувальну пенсійну систему та добровільну систему особистих пенсійних заощаджень.

Література:

1. Данилюк О. І. Стан пенсійного забезпечення населення України в контексті євроінтеграційних перетворень / О. І. Данилюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 14. – С. 772-776.

2. Смутчак З.В. Система пенсійного забезпечення як складова соціального захисту населення. / З.В. Смутчак // Економічний вісник. Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 5 – 2 (15). – С.66-69.
3. Павлюк Є.О. Реформування системи пенсійного забезпечення України: передумови та основні засади / Є. О. Павлюк // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 2. – С. 88-94.
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV: за станом на 1 липня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
5. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 22.12.2011 р. № 4225-VI : за станом на 1 липня 2013 р. [Електронний ресурс].– Режим доступу :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-156>.
6. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 5.
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24.12.2015 № 909-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 5.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про Національну поліцію»: Закон України від 23.12.2015 № 901-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4.
9. Минюк О. Ю., Минюк Д. І. Пенсійна реформа в Україні: реалії та виклики сьогодення. / О. Ю. Минюк, Д. І. Минюк // Юридичний вісник. – 2017. – Вип. 1(42). – С. 103 – 109.
10. Вишнеvsька О. А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України / О. А. Вишнеvsька // Аспекти публічного управління. – 2016. – № 8. – С. 42–48.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_8_7.
11. Женчак О. В. Розвиток пенсійного забезпечення та його вплив на економіку України на основі європейського досвіду / О. В. Женчак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – Вип. 682. – С. 278 – 287.

References:

1. Danyliuk O. I. Stan pensiinoho zabezpechennia naselennia Ukrainy v konteksti yevrointehratsiinykh peretvoren / O. I. Danyliuk // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. – 2016. – Vyp. 14. – S. 772-776.
2. Smutchak Z.V. Systema pensiinoho zabezpechennia yak skladova sotsialnoho zakhystu naselennia. / Z.V. Smutchak // Ekonomichniyi visnyk. Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. – 2016. –Vyp. 5 – 2 (15). – S.66-69.
3. Pavliuk Ye.O. Reformuvannia systemy pensiinoho zabezpechennia Ukrainy: peredumovy ta osnovni zasady / Ye. O. Pavliuk // Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria. – 2014. – Vyp. 2. – S. 88-94.
4. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. № 1058-IV: za stanom na 1 lypnia 2013 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
5. Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia : Zakon Ukrainy vid 22.12.2011 r. № 4225-VI : za stanom na 1 lypnia 2013 r. [Elektronnyi resurs].– Rezhym dostupu :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-156>.
6. Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2016 rik: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 № 928-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2016. – № 5.
7. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo zabezpechennia zbalansovanosti biudzhetnykh nadkhodzen u 2016 rotsi: Zakon Ukrainy vid 24.12.2015 № 909-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2016. – № 5.

8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zviazku iz pryiniattiam Zakonu Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu»: Zakon Ukrainy vid 23.12.2015 № 901-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2016. – № 4.

9. Мynиuk O. Yu., Мynиuk D. I. Pensiina reforma v Ukraini: realii ta vyklyky sohodennia. / O.Iu. Мynиuk, D.I. Мynиuk // Yurydychnyi visnyk. – 2017. – Vyp. 1(42). – S. 103-109.

10. Vyshnevska O. A. Pensiina reforma: zarubizhnyi dosvid dlia Ukrainy / O. A. Vyshnevska // Aspekty publichnoho upravlinnia. – 2016. – № 8. – S. 42-48. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_8_7.

11. Zhenchak O.V. Rozvytok pensiinoho zabezpechennia ta yoho vplyv na ekonomiku Ukrainy na osnovi yevropeiskoho dosvidu / O. V. Zhenchak // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». – 2010. – Vyp.682. – S. 278-287.

**Стаття надійшла до редакції 30.09.18 р.
Рекомендовано до друку д.е.н., проф. Кінаш І.П.**